

Róziiewicz, Jerzy

"Woprosy Istorii Jestiestwoznania i
Tiechniki", Nr 2-3 (47-48), 4 (49), 1 (50),
Moskwa 1974-1976 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 22/1, 188-191

1977

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Leopolda autor ukazuje stosunek cesarzowej do nauki i sztuki jako nie tyle już typowy dla oświeceniowego utylitaryzmu, co skrajnie pragmatystyczny. Stosunek ten wyraża m.in. charakterystyczne zdanie z instrukcji przekazanej w 1765 r. synowi — Piotrowi Leopoldowi — jako nowemu wielkiemu księciu Toskanii: „Protegez les arts, mais ceux qui sont utiles”. Stąd — jak wskazuje autor — tak wielką wagę przywiązywano do systemu powszechnego rozwoju oświaty; z drugiej strony jednak brakowało pełnego zrozumienia dla konieczności wprowadzenia równie intensywnego systemu rozwoju badań naukowych. W tych właśnie okolicznościach doszło do odrzucenia w 1774 r. kolejnego projektu Cesarskiej Akademii Nauk, który już na początku XVII w. wysunęli G. W. Leibniz i książę Eugeniusz Sabaudzki, a który miał zostać zrealizowany dopiero w 1847 roku.

Działo się to w tym samym okresie, gdy łożono poważne sumy na rozwój zreformowanego niedawno i wyposażonego we wspaniałe gmach uniwersytetu, który jednak był wówczas związany przede wszystkim z austriackim systemem oświatowym, a nie z rozwojem badań naukowych. To też bezpośrednią motywacją odmowy założenia akademii był brak dostatecznej liczby uczonych, co wyraziła sama Maria Teresa w słynnym zdaniu: „Ohnmöglich kunte mich resolviren eine academie des scienses (sic!) anzufangen mit 3 exjesuiten und ein zwar wackerm professor der chemie, wir wurden lächerlich in der Welt”. Opierając się głównie na cennym źródle, jakie stanowią *Riflessioni sopra lo stato della Monarchia*¹⁰ — napisane przez wielkiego księcia Leopolda Toskańskiego, autor ustalił m.in., kogo miała na myśli cesarzowa austriacka w cytowanym powyżej zdaniu.

W dziale „Dyskusje Krytyczne” znajduje się obszerny artykuł Paola Guzzi z Florencji pt. *Evangelista Torricelli. Koncepcja matematyki i tajemnica okularów*. Postać tego wielkiego uczonego włoskiego, młodego następcy samego Galileusza na stanowisku matematyka i filozofa dworu toskańskiego, budzi wciąż żywe zainteresowanie. Powodem nowych dyskusji i polemik stało się wydanie w 1975 r. *Dzieł wybranych* Evangelisty Torricelliego pod redakcją i z obszernym wstępem Lanfranco Belloni, w cennej serii „Classica della Scienza UTET”¹¹. Polemikę zapoczątkował na łamach „Rinascita” Lucio Lombardo Radice artykułem *Obluda szczerości*¹², w którym krytycznie ustosunkował się m.in. do sugerowanego przez L. Belloniego przeciwstawiania matematyki według „koncepcji platońskiej” i matematyki „stosowanej”.

Eugeniusz Tomaszewski
(Warszawa)

„Woprosy Istorii Jestiestwoznaniija i Tiechniki”. Moskwa 1974—1976. Izdательstwo „Nauka”. 8° nr 2—3 (47—48) 224 s. + nr 4 (49) 112 s. + nr 1 (50) 115 s.

Na łamach „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki” niejednokrotnie omawiano treść „Woprosow”. Od lat bowiem między obydwoma redakcjami istnieją ścisłe związki, od lat oba czasopisma współpracują ze sobą. Zgodnie więc z tradycją przedstawiam kolejne sześć zeszytów, które ukazały się od drugiej połowy roku 1974.

Zeszyt podwójny 2—3 (47—48) wydany został z okazji XIV Międzynarodowego Kongresu Historii Nauki, który odbywał się w Japonii w sierpniu 1974 r. Po-

¹⁰ Rękopis znajduje się w wiedeńskim Haus-, Hof- und Staatsarchiw (liczy łącznie 1231 stron).

¹¹ Torino 1975. Pełne wydanie dzieł E. Torricelliego podjęto z okazji 300-lecia jego urodzin. Pierwsze 3 tomy ukazały się w rodzinnej Faenzy w 1919 r., a tom czwarty — dopiero w 1944 r.

¹² Anno XXXII:1975 nr 48.

dobny zresztą numer „Woprosow” ukazał się również z okazji kongresu moskiewskiego.

Omawiany numer otwiera krótkie wspomnienie laureata nagrody Nobla — Louisa de Broglie'a o jego wieloletniej pracy nad stworzeniem i rozwojem koncepcji mechaniki falowej. We wspomnieniu tym autor przywiązuje szczególną wagę do swej dysertacji doktorskiej z 1924 r., w której dał podstawy nowej teorii falowych właściwości cząstek (fale materii).

Należy zauważyć, że w omawianym zeszytcie prawie wszystkie artykuły dotyczą historii nauk ścisłych albo zagadnień ogólnych historii nauki i techniki. Z artykułów dotyczących zarówno historii fizyki, jak i zagadnień ogólnych odnotujmy artykuł P. L. Kapicy: *100-lecie „Zurnala Eksperimentalnoj i Tieorietičeskoj Fiziki” i rola czasopism w rozwoju nauki*. Wybitny fizyk kreśli dzieje wiodącego w zakresie fizyki czasopisma radzieckiego na tle rozwoju czasopiśmiennictwa światowego.

Inne artykuły z historii nauk ścisłych prezentują — I. I. Artobolewski, A. N. Bogolubow: *Rola obserwacji i eksperymentu w rozwoju mechaniki*; D. D. Iwanienko: *Główne etapy badania grawitacji*; K. Birman (NRD): *O pierwszych pracach naukowych M. F. Bartelsa*, (matematyka, profesora uniwersytetów w Kazaniu i Dorpacie, nauczyciela dwóch wielkich matematyków G. F. Gaussa i N. I. Łobaczewskiego); B. A. Rozenfeld: *Ważne odkrycie z historii matematyki, astronomii i optyki* (o średniowiecznym rękopisie arabskim znalezionym w okręgowej bibliotece w Kujbyszewie); K. Vogel (RFN): *Z prehistorii logarytmów*; J. I. Sołowiew: *Niepublikowane listy D. I. Mendelejewa do W. Ostwalda*; W. D. Parkadze: *Z wizyty N. Bora w ZSRR*. Ponadto o swoich pracach w dziedzinie astrofizyki pisze prezes Serbskiej Akademii Nauk i Sztuk P. Sawicz oraz z okazji 1000-letniej rocznicy urodzin wielkiego uczonego encyklopedysty al-Biruniego poświęcają mu dwa artykuły B. M. Kiedrow i P. G. Bułgakow.

Podobnie jak w innych zeszytach „Woprosow” wiele miejsca zajmują artykuły poruszające problemy ogólne historii nauki i techniki oraz naukoznawstwa. Oprócz autorów polskich, o których jeszcze szerzej wspomnę, piszą o tych sprawach uczeni z wielu krajów. Tak np. I. Kożesznik z CSRS pisze o zadaniach, które powstają w okresie rewolucji naukowo-technicznej, zaś H. Wussing z NRD zastanawia się nad wzajemnym stosunkiem między naukami przyrodniczymi a przemysłem. Do tej grupy problemowej należy też zaliczyć artykuł G. S. Chozina: *Kompleksowe badania naukowo-techniczne* oraz dwa artykuły informacyjne o bibliografii naukoznawstwa w ZSRR (O. A. Barykina) i mającej ukazać się w ZSRR w latach 1976—1979 encyklopedii historii przyrodoznawstwa (R. J. Szejnman). O obydwu tych przedsięwzięciach donosił już wcześniej „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”¹.

Na specjalną uwagę zasługuje interesujący szkic P. S. Kudrajwcewa i N. A. Figurowskiego, którzy dzielą się doświadczeniami z zakresu dydaktyki historii nauki i techniki. Autorzy omawiają stan nauczania historii nauki w ZSRR w różnych okresach i podają — ich zdaniem — najważniejsze problemy i zadania stojące przed dydaktyką ich specjalności.

W omawianym numerze „Woprosow” znajdujemy wiele materiałów z historii międzynarodowych stosunków naukowych. S. G. Korniejew, w artykule *Międzynarodowe związki naukowe* podaje dane liczbowe, dotyczące wyboru radzieckich uczonych na członków zagranicznych i międzynarodowych organizacji naukowych. Artykuł Korniejewa jest swoistym wyciągiem z jego książki, którą recenzowałem

¹ Por. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1968 nr 2 s. 474—475 i 1972 nr 3 s. 619.

już w „Kwartalniku”². Pozostałe artykuły z tego zakresu napisali: E. B. Gwiniewa: *Międzynarodowe nagrody Nobla w dziedzinie nauki* (podany jest m.in. spis laureatów od 1901 do 1973 r.); L. W. Żigałowa: *Zagraniczni uczeni o nauce radzieckiej* (w artykule tym przytoczono wypowiedź T. Lehra-Spławińskiego z czerwca 1945 roku, ale — niestety — bardzo zniekształcono jego nazwisko) oraz bardzo ciekawe 3 opracowania z dziejów międzynarodowych kongresów naukowych. Zatrzymajmy się nieco nad treścią tych ostatnich. Pierwszy artykuł z tej serii napisali autorzy: I. P. Gierasimow, W. W. Annienkow, A. A. Minc. Tytuł artykułu *Powstawanie współczesnej geografii* jest trochę mylący. Artykuł dotyczy bowiem analizy programów międzynarodowych kongresów geograficznych. Autorzy uważają, że programy prac tych kongresów, mających już stuletnią historię, ukazują rozwój nauk geograficznych. Podobny charakter ma artykuł B. A. Starostina *O formach kontaktów między uczonymi*. Starostin omawia w nim historie międzynarodowych kongresów botanicznych od pierwszego kongresu w 1864 r. w Brukseli aż po rok 1969, a więc uwzględnia w artykule materiały 31 kongresów. Wreszcie ostatni z tej serii artykuł, pióra W. P. Wizgina i W. L. Rabinowicza dotyczy historii chemii na międzynarodowych kongresach historii nauki.

W obszernym numerze kongresowym „Woprosow” znajdujemy również 6 artykułów autorów spoza ZSRR, którzy piszą o rozwoju nauki w swych krajach, a m.in. o historii nauki jako odrębnej dyscyplinie. O nauce w Indiach pisze B. Subbarayappa, a rozwój nauki na Kubie przedstawia E. Bautista. Rozwój badań z zakresu historii nauki i techniki w Serbii omawia D. Trifunowicz, o historii nauki w Japonii pisze M. Watanabe, a naukoznawstwo węgierskie przedstawia J. Farkas.

W prezentowanym numerze jest wiele poloników. Tadeusz Kotarbiński w artykule *Rola przeszłości w historii nauki (Rol' proszłogo w istorii nauki)* stawia tezę, że wyjaśnianie w historii nauki praw i tendencji rozwoju nauki może mieć ogromne znaczenie dla planowania przyszłości nauki. Włodzimierz Trzebiatowski w artykule *Z historii badań w dziedzinie metalurgii proszków* omawia swe prace wykonane w Politechnice Lwowskiej w latach 1931—1934. Prace te, mimo upływu 40 lat, są nadal aktualne. Trzecim autorem z Polski jest Bogdan Suchodolski, który pisze o *Perspektywach historii nauki*. Artykuł ten jest zmodyfikowaną i znacznie skróconą wersją artykułu opublikowanego w 1973 r. w „Kwartalniku Historii Nauki i Techniki”³.

Dwa artykuły poświęcono Kopernikowi. Wybitny znawca kultury polskiej — Igor Bełza — przedstawił kulturę polską w okresie życia Kopernika (tytuł artykułu: *Mikołaj Kopernik i kultura polska*), Stanisław Schwann (NRD) opracował natomiast sprawozdanie z wystawy kopernikowskiej w Lipsku.

W numerze kongresowym „Woprosow” część artykułową uzupełniają: kilka biografii (m.in. R. Taton prezentuje szkic biograficzny A. Koyrégo), recenzje, spis radzieckich książek oraz dysertacji doktorskich i kandydackich z zakresu historii nauki i techniki z lat 1972—1973. W kronice zamieszczono m.in. informację o wycieczce w Moskwie przedstawicieli redakcji „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki” w grudniu 1973 r.

Zeszyt 4 (49) „Woprosow” dotarł do Polski w końcu 1975 r. Numer ten zawiera stałe działy: *O problemach historii nauki i techniki*; *250-lecia Akademii Nauk ZSRR*; *Materiały do biografii naukowych*, *Komunikaty*; *Z historii instytucji i uczelni badawczych*; *Jubileusze*; *Recenzje i bibliografie*, *Kronika*, *Pamięci uczonych*.

² „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1974 nr 3 s. 587—590.

³ B. Suchodolski: *Perspektywy rozwoju badań w dziedzinie historii nauki*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1973 nr 2 s. 231—244.

Na szczególną uwagę zasługuje dyskusja o aktualnych problemach historii nauki i techniki. W dyskusji wzięło udział wielu wybitnych uczonych radzieckich reprezentujących różne specjalności, którzy w swych wystąpieniach mówili o głównych problemach rewolucji naukowo-technicznej, zadaniach współczesnego przyrodoznawstwa oraz dzielili się uwagami na temat roli historii nauki. Tytuł artykułu *Spotkania przy okrągłym stole* określa formę dyskusji, wartość chyba naśladowania. Otóż redakcja „Woprosow” organizuje spotkania, na które zaprasza wybitnych uczonych i prosi ich o wypowiedzi na wcześniej ustalony temat.

W numerze, znajdujemy wiele artykułów dotyczących głównie odległych okresów historii nauki powszechnej. Do takich należą m.in. opracowania A. K. Tagi-Zadze *Z historii wynalazku astrolabium*, N. W. Orłowej *Wyobrażenia o przyrodzie w starożytnej Grecji i średniowiecznym Wschodzie*, B. D. Kowalewa *Pojmowanie ciśnienia we wczesnych etapach rozwoju hydrodynamiki* oraz J. A. Fiedosiejewa *Trzechsetlecie powstawania hydrologii naukowej*.

Z poloników znajdujemy w omawianym zeszycie artykuł niżej podpisanego pt. S. W. Wawilow *i nauka polska*, w którym opisano kontakty wybitnego fizyka, długoletniego prezydenta Akademii Nauk ZSRR z polskimi instytucjami naukowymi i uczonymi. W numerze tym podano również spis treści nr 1/1974 „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki”.

W drugiej połowie 1975 r. wyszedł jubleszowy, 50-ty numer „Woprosow”. Z tej okazji zamieszczono w nim artykuł omawiający historię powstania „Woprosow” i główne kierunki zainteresowań czasopisma. Wymieniono cenniejsze inicjatywy (m.in. wydanie numerów wymiennych z „Kwartalnikiem Historii Nauki i Techniki”) i przypomniano ciekawsze artykuły uczonych radzieckich i zagranicznych.

B. I. Kuzniecowa śledzi — na przykładzie historii chemii — wpływ i znaczenie czynników społecznych na rozwój nauki w poszczególnych okresach. S. W. Szuchardin rozpatruje niektóre teoretyczne problemy historii nauki i techniki jako samodzielnej dyscypliny naukowej. Stara się on umiejscowić historię nauki i techniki w grupie innych nauk społecznych. Podkreśla, że główne zasady metodologiczne wzmiankowanej dyscypliny zawarte są m.in. w pismach klasyków marksizmu-leninizmu. Stawia też jako jeden z naczelnych problemów kwestię periodyzacji dziejów przyrodoznawstwa i techniki.

Do tego ostatniego postulatu nawiązuje częściowo artykuł I. J. Konfiedieratowa o formowaniu się historii techniki jako dyscypliny naukowej. Autor wyróżnia główne okresy historii techniki jako dyscypliny naukowej: faktograficzny, interpretacyjny, osiągający pełnię rozwoju (ros. — zawieraszajuszczij). Podaje też ich charakterystykę oraz ukazuje motywy i warunki zrealizowanych badań historycznych w tej dziedzinie.

W numerze zamieszczono ponadto obszerne sprawozdanie z XIV Międzynarodowego Kongresu Historii Nauk oraz szkic sprawozdawczy Jana Kaczmarka z obchodów Roku Nauki Polskiej. Na wyróżnienie zasługują także wspomnienia prezydenta Serbskiej Akademii Nauk i Sztuk — P. Sawicza — z okresu współpracy z Ireną Curie oraz artykuł Aleksieja Oparina o jego drodze do nauki.

Numer 50 „Woprosow” uzupełniają recenzje, kilka krótkich biografii oraz kronika. Bogato reprezentowany jest dział bibliograficzny. Podano w nim podstawową literaturę — dotyczącą działalności AN ZSRR, spis radzieckich wydawnictw ciągłych i zbiorowych z historii nauki i techniki oraz interesujące zestawienie zagranicznych czasopism z historii nauki i techniki. Zestawienie to, obejmujące 67 czasopism z 19 państw, jest jednak dalekie od kompletności.